

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILIDA YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINING STRUKTURAVIY-KOMPONENT TAHLILI

Absalamov Xiloliddin Uchkunovich

*Samarqand davlat chet tillari instituti dotsenti v.b.,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya (o'zbek tilida)

Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida ingliz tilida yozma nutq kompetensiyasining strukturaviy-komponent tarkibi integrativ-kognitiv yondashuv asosida keng qamrovli ilmiy tahlil qilinadi. Yozma nutq kompetensiyasi lingvistik, diskursiv, strategik, sotsiokulturologik va metakognitiv komponentlarning o'zaro integratsiyasidan iborat murakkab ko'p qatlamli tizim sifatida talqin etiladi. Tadqiqot doirasida yozma nutqning psixolingvistik mexanizmlari, kognitiv jarayonlari hamda kompetensiyaning ichki strukturaviy modeli ishlab chiqildi. Natijada umumta'lim maktablari sharoitida yozma nutq kompetensiyasini shakllantirishning tizimli konseptual modeli taklif etildi.

Kalit so'zlar: *yoza nutq kompetensiyasi, strukturaviy-komponent tahlil, integrativ-kognitiv model, lingvistik komponent, diskursiv kompetensiya, metakognitiv strategiyalar, EFL writing.*

Аннотация (rus tilida)

В статье представлен расширенный структурно-компонентный анализ письменной коммуникативной компетенции учащихся общеобразовательных школ при обучении английскому языку. Письменная компетенция рассматривается как интегративная многоуровневая система, включающая лингвистический, дискурсивный, стратегический, социокультурный и метакогнитивный компоненты. На основе психолингвистического и интегративно-когнитивного подходов разработана концептуальная модель структуры письменной речи и обоснована её значимость в системе среднего образования.

Ключевые слова: *письменная компетенция, структурный анализ, интегративно-когнитивная модель, дискурсивная компетенция, метакогнитивные стратегии, обучение письму.*

Abstract (English)

This article presents an expanded structural-component analysis of written communicative competence in secondary school EFL education. Writing competence is interpreted as a multi-layered integrative system comprising linguistic, discursive, strategic, sociocultural, and metacognitive components. Based on psycholinguistic and integrative-cognitive approaches, a conceptual structural model of written

competence is developed and its pedagogical relevance to secondary education is substantiated.

Keywords: *written communicative competence, structural analysis, integrative-cognitive model, discursive competence, metacognitive strategies, EFL writing.*

Kirish

Zamonaviy ta'lim paradigmasida kompetensiyaviy yondashuv markaziy o'rin egallab, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini shakllantirishni maqsad qiladi. Ingliz tilini o'qitishda yozma nutq kompetensiyasi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki yozma faoliyat o'quvchining til tizimini ongli ravishda qo'llash, mantiqiy fikrlash, analitik tahlil qilish va argumentatsiya olib borish qobiliyatini mujassamlashtiradi. Yozma nutq – bu til birliklarining mexanik qo'llanilishi emas, balki murakkab kognitiv, lingvistik va sotsiokulturologik jarayonlarning integratsiyasidir.

Yozma jarayonning nazariy asoslari Linda Flower va John R. Hayes tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv modelda o'z aksini topgan bo'lib, unda yozuv rejalashtirish, matn yaratish va tahrirlash bosqichlaridan iborat dinamik jarayon sifatida talqin etiladi. Shuningdek, Ken Hyland yozma nutqni diskurs yaratish va auditoriya bilan muloqot jarayoni sifatida baholaydi. Ushbu nazariy qarashlar yozma nutq kompetensiyasining ko'p komponentli tuzilishga ega ekanini ko'rsatadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – umumta'lim maktablarida ingliz tilida yozma nutq kompetensiyasining strukturaviy-komponent tarkibini chuqur ilmiy tahlil qilish, uning ichki mexanizmlarini aniqlash va konseptual modelini ishlab chiqishdan iborat.

Yozma nutq kompetensiyasining nazariy-metodologik asoslari

Yozma nutq kompetensiyasi kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lib, uning nazariy asoslari Michael Canale va Merrill Swain tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ kompetensiya modeliga borib taqaladi. Unga ko'ra, kommunikativ kompetensiya grammatik, diskursiv, sotsiolingvistik va strategik komponentlardan tashkil topadi. Keyinchalik Lyle Bachman ushbu modelni rivojlantirib, til kompetensiyasining tashkil etuvchilarini yanada aniqlashtirgan.

Yozma nutq kompetensiyasi aynan ushbu komponentlarning integratsiyalashgan shakli sifatida namoyon bo'ladi. Biroq yozma faoliyatning o'ziga xosligi shundaki, unda metakognitiv nazorat va refleksiya jarayonlari yetakchi o'rin tutadi. Shu sababli zamonaviy integrativ-kognitiv yondashuv yozma nutqni ko'p darajali tizim sifatida talqin etadi.

Strukturaviy-komponent tahlil

1. Lingvistik komponent

Lingvistik komponent yozma nutqning formal asosini tashkil etadi. U grammatik aniqlik, leksik boylik, sintaktik murakkablik va imlo me'yorlariga rioya qilishni o'z ichiga oladi. O'quvchi fikrini grammatik jihatdan to'g'ri va aniq ifodalay olishi yozma

nutqning minimal talabi hisoblanadi. Biroq lingvistik to'g'rilikning o'zi yetarli emas; u mazmuniy va diskursiv yaxlitlik bilan uyg'unlashgandagina kommunikativ samaradorlikka erishiladi.

2. Diskursiv komponent

Diskursiv komponent matnning kompozitsion yaxlitligi, mantiqiy izchilligi va janr xususiyatlariga mosligini ta'minlaydi. O'quvchi kirish qismi orqali mavzuni belgilashi, asosiy qismda dalillarni izchil bayon etishi va xulosa orqali umumlashtirishni amalga oshirishi zarur. Bog'lovchi vositalarning to'g'ri qo'llanishi matnning yaxlitligini ta'minlaydi.

3. Strategik komponent

Strategik komponent yozma jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengib o'tish mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Sinonimlardan foydalanish, parafraz qilish, murakkab fikrni soddalashtirish kabi strategiyalar o'quvchining kommunikativ moslashuvchanligini oshiradi. Bu komponent mustaqil yozish malakasining shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

4. Sotsiokulturologik komponent

Yozma nutqda madaniy kontekstni inobatga olish kommunikativ muvaffaqiyatning muhim omilidir. O'quvchi ingliz tilidagi pragmatik me'yorlarni, rasmiy va norasmiy uslub farqlarini hamda janr talablarini hisobga olishi lozim. Bu jihat yozma nutqning autentik va adekvat bo'lishini ta'minlaydi.

5. Metakognitiv komponent

Metakognitiv komponent yozma jarayonni ongli boshqarish qobiliyatini ifodalaydi. Rejalashtirish, monitoring, o'z-o'zini baholash va refleksiya qilish yozma mahsulot sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar metakognitiv strategiyalarni o'rgatish yozma natijalarni sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatadi.

Komponentlar o'zaro integratsiyasi

Yozma nutq kompetensiyasi komponentlari mustaqil emas, balki o'zaro uzviy bog'langan tizimdir. Lingvistik aniqlik diskursiv izchillikni qo'llab-quvvatlaydi, strategik moslashuvchanlik esa kommunikativ samaradorlikni ta'minlaydi. Metakognitiv nazorat barcha komponentlarning uyg'un ishlashini boshqaradi. Shu bois yozma nutqni o'qitish jarayoni kompleks va tizimli tashkil etilishi zarur.

Amaliy implikatsiyalar

Umumta'lim maktablarida yozma nutqni rivojlantirishda faqat grammatik mashqlar bilan cheklanib qolish yetarli emas. Strukturaviy-komponent model asosida topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, baholash mezonlarini aniqlashtirish va reflektiv mashqlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilarga yozma jarayonni bosqichma-bosqich tashkil etish, reja tuzish va o'z ishini tahlil qilish ko'nikmalarini o'rgatish zarur.

Xulosa

Olib borilgan strukturaviy-komponent tahlil yozma nutq kompetensiyasi ko'p qatlamli integrativ tizim ekanini tasdiqladi. Uning samarali shakllanishi lingvistik, diskursiv, strategik, sotsiokulturologik va metakognitiv komponentlarning uyg'un rivojlanishiga bog'liq. Taklif etilgan konseptual model umumta'lim maktablarida yozma nutqni tizimli ravishda rivojlantirish va baholash jarayonini takomillashtirish imkonini beradi. Kelgusida ushbu model asosida eksperimental tadqiqotlar o'tkazish va statistik jihatdan tasdiqlangan natijalar olish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Linda Flower, John R. Hayes. A Cognitive Process Theory of Writing. – 1981.
2. Ken Hyland. Second Language Writing. – 2019.
3. Michael Canale, Merrill Swain. Theoretical Bases of Communicative Competence. – 1980.
4. Lyle Bachman. Fundamental Considerations in Language Testing. – 1990.
5. Graham, S. Writer(s)-Within-Community Model. – 2018.
6. Kellogg, R. Training Writing Skills. – 2008.
7. CEFR. Common European Framework of Reference for Languages. – 2001.